

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра банківської справи

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

проф., д.е.н. Кузнєцова Л.В.

“ ” _ 2018 р.

ВИПУСКНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня бакалавра

зі спеціальності «Фінанси та кредит»

за темою:

**ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ**

Виконавець

Студент 42 групи

Кредитно-економічного факультету

Сашук Сергій Олександрович

Науковий керівник

к.е.н., викладач

Шмуратко Я.А.

Одеса 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1	6
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ.....	6
1.1 Економічна сутність організації діяльності банків	6
1.2. Класифікація моделей організації діяльності банків	12
1.3 Законодавче забезпечення організації діяльності банків.....	18
Висновки до першого розділу	22
РОЗДІЛ 2	24
АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВ.....	24
2.1 Аналіз діяльності ПАТ «Райффайзен Банк Аваль».....	24
2.2 Аналіз моделей діяльності вітчизняних комерційних банків.....	32
2.3. Визначення моделі організації діяльності ПАТ "Райффайзен Банк Аваль".....	39
Висновки до другого розділу	43
РОЗДІЛ 3	45
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ МОДЕЛЕЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВ	45
3.1 Світовий досвід та тенденції змін у банківських бізнес-моделях.....	45
3.2 Перспективи впровадження соціального банкінгу у вітчизняній банківській системі	61
Висновки до третього розділу	67
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71
ДОДАТКИ.....	78

ВСТУП

Трансформація фінансового ринку України зумовлює банківський менеджмент адекватно реагувати на зміни економічної інституціональної структури для забезпечення прибутковості й фінансової стабільності окремого банку й банківської системи загалом. Посилення конкуренції, розширення філіальної мережі й зниження показників прибутковості, зростання системних ризиків, погіршення якості топ-менеджменту, викликають необхідність використання адекватних й адаптивних до трансформаційних змін фінансового ринку бізнес-моделей.

Необхідність наукових досліджень, спрямованих на поглиблення й вдосконалення теоретичних аспектів, обґрунтуванні методичних підходів до оцінки бізнес-моделей системних банків України обумовлена особливістю їх функціонування. Впровадження сучасних бізнес-моделей й ефективних підходів до фінансового управління системних банків сприятиме підвищенню прибутковості банківського бізнесу, підвищить рівень корпоративного менеджменту, дасть імпульс позитивним перетворенням, які сприятимуть зміцненню конкурентної позиції кожного банку, його фінансової стійкості та надійності.

Вагомий внесок у розвиток основних теоретичних підходів й практичних аспектів з приводу формування й використання бізнес-моделей як невід'ємної складової фінансового управління внесли такі зарубіжні вчені як Г Мінцберг, А. Томпсон, Дж. Джонсон, Ж. Ламбен серед вітчизняних науковців слід відзначити І.Волошко, Г. Азаренкова, О. Янковий, О. Заруцька, Ю. Онищенко.

Незважаючи на достатню кількість наукових розробок зарубіжних і вітчизняних вчених, варто зауважити, що питання оцінки бізнес-моделей системних банків України з використання багатовимірного кластерного аналізу на засадах кількісної оцінки за критеріями прибутковості та ризику,

залишаються недостатньо розробленими як у науковому, так і в організаційно-прикладному аспектах й потребують подальшого дослідження.

В сучасних умовах все більш актуальним питанням в банківському просторі стає питання використання ефективної бізнес-моделі з метою забезпечення прибутковості й мінімізації ринкових ризиків. Для досягнення основних пріоритетних цілей банку на всіх рівнях управління основним завданням даного дослідження є обґрунтування методичних підходів до оцінки бізнес-моделей системних банків України з використанням багатовимірного кластерного аналізу на засадах кількісної оцінки за критеріями прибутковості та ризику.

Мета роботи - дослідити сутність і технологію банківського менеджменту. Виявити основні проблеми в управлінні сучасними українськими банками та надати рекомендації щодо підвищення ефективності менеджменту в банку.

Завдання випускної роботи:

- проаналізувати економічну сутність організації діяльності банків та надати виокремити визначення поняття «бізнес-моделі в банківській справі»;
- дослідити наявні види та визначити особливості моделей організації діяльності банків на сучасному етапі розвитку економіки;
- проаналізувати правове забезпечення організації діяльності банків;
- дослідити моделі організації діяльності вітчизняних банків, зокрема на прикладі ПАТ «Райффайзен Банк Аваль»;
- дослідити світовий досвід та тенденції змін у банківських бізнес-моделях різних країн світу;
- визначити доцільні напрями змін у організації діяльності вітчизняних банків з урахуванням особливостей сучасного стану економіки України та надати пропозиції щодо їх запровадження.

Об'єктом дослідження є організація діяльності банків в сучасних умовах розвитку економіки.

Предметом дослідження є сукупність чинників, які зумовлюють вибір моделі організації діяльності банків на сучасному етапі розвитку економіки.

Методи дослідження. У процесі роботи використовувались такі методи досліджень: абстрактно-логічний – для аналізу наукової літератури (при визначенні сутності понять організація діяльності банків, бізнес-модель, узагальненні світового досвіду організації діяльності банків), статистично-економічний – для оцінки моделей організації діяльності банків, аналізу результатів діяльності банківської системи України та ПАТ «Райффайзен Банк Аваль»; системного підходу – для обґрунтування висновків і пропозицій щодо вибору моделей організації діяльності банків на сучасному етапі розвитку економіки.

Інформаційною базою дослідження є наукові дослідження, зокрема монографії та наукові публікації вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів; нормативно-правові акти, зокрема закони України, нормативно-правові акти центральних органів влади, постанови та інструкції НБУ. Інформаційними джерелами для аналітичних розрахунків слугували офіційні дані НБУ, фінансова звітність ПАТ «Райффайзен Банк Аваль», аналітичні дані Банку міжнародних розрахунків, Світового банку, відомості, що розміщені на офіційних сайтах інших державних установ.

ВИСНОВКИ

За результатами роботи над першим розділом, можна зробити висновок, що бізнес-модель банку є ключовим ланцюгом діяльності банку. В залежності від обраної моделі ведення бізнесу банк таким чином обирає сегмент клієнтів, свій продуктивний ряд та свою організаційну структуру, тобто стратегію ведення бізнесу.

У першому розділі ми детально розглянули кожен аспект, який формує комплексну бізнес-модель банку в сучасних умовах ринку банківських послуг. Розглянули різні підходи до поняття бізнес-моделі, види і типи бізнес-моделей банків, критерії для їх класифікації. Цей розділ допоміг нам зрозуміти, як саме, та завдяки яким факторам формується діяльність комерційного банку в сучасних умовах.

На прикладах закордонних банків ми побачили як фінансово-кредитні установи виходять із кризи, шляхом нових підходів до формування бізнес-моделі банку, до підходу організаційної структури банку, як банки обирають сегмент споживачів, яку саме маркетингову політику банки. Проаналізувавши бізнес-моделі банку, можна стверджувати, що саме, якась новизна у рішеннях банку у кризовий та посткризовий період приносять йому успіх та стимулює розвиватись та прогресувати увесь ринок.

Розглянули сучасний стан справ з формування бізнес-моделей банків в українському банківському секторі. Проаналізувавши ринок банківських послуг в Україні, як вже було сказано, все не так чисто та прозоро в банківських установах України. Велика кількість банків є гаманцем олігархів, кредитує тим самим пов'язаних осіб, обманюючи клієнтів банку. Необхідно сказати, що недосконала нормативно правова база та велика участь корупції заважають Україні подолати цю величезну проблему, яка загальмовує розвиток, як банківського сектору, так і країни.

У другому розділі ми сформувавши й оцінили бізнес-моделі на засадах кластерного аналізу. Провели загальну характеристику ПАТ «Райффайзен Банк

Аваль». Зробили аналіз пасивів, активів, фінансових результатів на прикладі ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» та порівняли з показниками банківської системи України. Додатково визначили місце банку в структурі банківської системи. З аналізу видно, що показники банку та банківської системи в цілому є пропорційними та змінюються подібним чином.

В пункті 2.2 ми розглянули та проаналізували бізнес-моделі, які сьогодні є найбільш популярними в банківській системі України. На прикладі кластерного аналізу, який ми розглянули в статті Юлії Онищенко з одеської школи національного економічного університету, проаналізували основні бізнес-моделі. Відомо, що завданням кластерного аналізу є групування набору об'єктів дослідження таким чином, щоб об'єкти, які включені до однієї групи, були б ближчими один до одного, ніж до об'єктів інших груп за визначеними параметрами. За результатами кластерного аналізу банки було розподілено у три кластери: цільова роздрібна торгівля, диверсифікована роздрібна торгівля, корпоративна роздрібна торгівля.

У пункті 2.3 ми вирішили перевірити до якої з даних бізнес-моделей відноситься «Райффайзен Банк Аваль». Для досягнення мети аналізу ми проаналізували структуру кредитних, депозитних операцій, доходів та витрат з фізичними та юридичними особами провідних вітчизняних банків а допомогою кластерного аналізу. Після порівняння показників, ми дійшли висновку, що «Райффайзен Банк Аваль» відноситься до групи «Корпоративна роздрібна торгівля». Результати аналізу підтвердили припущення, що існує три основні бізнес моделі (Універсальна, Корпоративна, Роздрібна). Дані бізнес-моделі мають право на життя та прибуткову діяльність при правильних прийнятих управлінських рішень, які стосуються стратегічного управління банком. Але необхідно відмітити, що на даному етапі, найбільш оптимальною для українського банківського ринку – є модель універсального банківського бізнесу, про, що свідчать отриманні показники за розрахунками, які ми проводили в процесі кластеризації банківського сектору за бізнес моделями.

У третьому розділі розглянуто процес переходу банків від продукт-орієнтованості і ризик-орієнтованості до клієнт-орієнтованості на прикладі розвинутих іноземних держав. Практика західних банків одночасно показує, що клієнт-орієнтованому банку важливо з одного боку, підтримувати процеси технологічними методами, які дають можливість отримати вигоду з швидкості, якості, ефективності та гнучкості. З іншого боку, вимагається впровадження найсучаснішої технології, з тим щоб використовувати і координувати різноманітні канали збуту.

Проаналізовано одну з перспективних бізнес-моделей – соціальний банкінг та можливість його впровадження для української банківської системи. Соціальний банкінг описує певний вид банківських послуг для приватних осіб, враховують, зокрема, соціальні і екологічні запити.

В пункті 3.2 висвітлена сучасна практика участі держави і банків в вирішенні соціальних програм щодо іпотечного кредитування. Надані рекомендації для України стосовно формування даного зв'язку між державою та банками. Розглянуто методи державної підтримки громадян в розробці програми надання державних гарантій банкам за певними програмами кредитування, що має соціальну спрямованість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Al-Debei, M. M., El-Haddadeh, R., & Avison, D. (2008). "Defining the business model in the new world of digital business." In Proceedings of the Americas Conference on Information Systems (AMCIS) (Vol. 2008, pp. 1-11).
2. Alexander Osterwalder. (2004). The Business Model Ontology - A Proposition In A Design Science Approach. PhD thesis University of Lausanne. Retrieved from <http://www.hec.unil.ch/aosterwa/PhD/>
3. Ayadi, R and W de Groen (2014): Banking business models monitor 2014 – Europe, Centre for European Policy Studies and International Observatory on Financial Services Cooperatives.
4. Bank ranking (2015) – Top banks in the world. Retrieved from <http://www.accuity.com/usefullinks/bank-rankings/>.
5. David T Llewellyn. (1999). Institutional structure of financial regulation and supervision: the basic issues. Paper presented at a World Bank seminar Aligning Supervisory Structures with Country Needs Washington DC. Retrieved from <http://siteresources.worldbank.org/INTTOPCONF6/Resources/2057292-1162909660809/F2FlemmingLlewellyn.pdf>.
6. Mutaz M. Al-Debei, Ramzi El-Haddadeh, David Avison. Defining the Business Model in the New World of Digital Business (АНГЛ.). Brunel University London (2008); Peter F. Drucker. The Theory of the Business (АНГЛ.). Harvard Business Review (1994).
7. Onyshchenko Y. Banking business models in Ukrainian banking system / Y. Onyshchenko // Baltic Journal of Economic Studies. – Riga: Baltija Publishing, 2015. – Volume 1. – № 2. – P. 115-121.
8. Ovans A. What Is a Business Model? / Ovans A. – Harvard Business Review. - January 23. 2015.

9. Overview of the potential implications of regulatory measures for banks' business models. - EBA Report. - 9 February 2015.
10. Roengpitya R., Tarashev N. and Tsatsaronis K. Bank business models. — Bank for international settlements. - 7 December 2014.
11. Rungporn Roengpitya, Nikola Tarashev, Kostas Tsatsaronis (2014) Bank business models BIS Quarterly Review, December 2014. Retrieved from http://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt1412g.htm/.
12. Swiss Banking Business Models of the Future. Embarking to New Horizons [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www2.deloette.com>.
13. The business model: theoretical roots, recent developments, and future research, Christoph Zott, Raphael Amit, Lorenzo Massa, IESE Business School - University of Navarra, P.45.
14. Willem Pieter De Groen, Ibtihel Sassi, Walid Mathlouthi, Harol Rey, Olivier Aubry (2015) Banking Business Models Monitor 2015 EUROPE. Retrieved from <https://www.ceps.eu/system/files/Banking-Business-Models-Monitor-Europe-2015.pdf>.
15. Алексеев І. В., Захарчук О. В., Рим Н. Н. Банківський маркетинг. Навч. посіб. — 2-ге вид., доп. — Л.: Львівський банківський коледж Національного банку України, 1998. — 96 с.
16. Аналіз бізнес-моделей банків у рамках Supervisory and evaluation process (SREP) <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=69900832>.
17. Ансофф Й. Стратегическое управление: Сокр. пер. с англ.; науч. ред. и авт. предисл. Л. И. Евенко. — М.: Экономика, 1989. — 519 с.
18. Базилевич В., Базилевич К., Баластрик Л. Макроекономіка. — К.: Знання, 2008. — 743 с.
19. Банківський менеджмент (Кириченко О.А., Гіленко І.В., Роголь С.Л., Сиротян С.В., Нємой О.М.)
20. Буряк А. В. Особливості визначення ефективної діяльності банку / А. В. Буряк // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. Випуск 1(8)/2010. Частина II. — Харків, 2010.

21. Власенко М. Как банку поменять бизнес-модель // Дело. – 12 августа 2016.
22. Волошко І.В. Стратегічне фінансове управління у банку: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01. «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Волошко І.В – Суми, 2003- 22 с.
23. Галасюк В. Оцінка майна банків, що ліквідуються, за ліквідаційною вартістю / В. Галасюк, В. Галасюк // Вісн. Нац. банку України. — 2005. — № 4. — С. 8.
24. Гриньова В.М. Проблеми та перспективи структурної перебудови банківської системи України / В.М. Гриньова, О.М. Колодізев // Фінанси України. — 2006. — № 1. — С. 94—100.
25. Гриценко Р. Структуризація та консолідація банківського сектору України / Р. Гриценко // Вісн. Нац. банку України. — 2004. — №4. — С. 4—8.
26. Гриценко Р. Теоретичні аспекти організації банківського нагляду в сучасних умовах / Р. Гриценко // Вісн. Нац. банку України. — 2005. — № 4. — С. 57—59.
27. Дехтяр Н. А. Ефективність фінансів державного сектору економіки: сутність, значення та фактори формування / Н. А. Дехтяр, І. М. Боярко, О. В. Дейнека // Інноваційна економіка. – 2011. – № 1. – С. 194–201
28. Економічний словник, за ред. Й. Завадського. — К.: КНОР, 2006. — 356 с..
29. Джонсон Дж. Корпоративная стратегия: теория и практика / Джонсон Дж., Шоулз К., Уиттингтон Р., пер. С англ. М:ООО «И.Д. Вильямс», 2007 – 800с.
30. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. № 679-ХІV [Електронний ресурс]: / Законодавство України // Відомості 69 Верховної Ради (ВВР). – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.
31. Заруцька О.В. Обґрунтування підходу до масштабного розподілу банків України на основі структурно-функціональних груп /Вісник Національного банку України. (№ 10). – С. 20 – 24.
- 32.

33. Зверяков М. І. Формування системи індикаторів фінансової стійкості банківської систем / М. І. Зверяков, В. В. Коваленко // Фінанси України. – 2012. - №4 – С. 3-12.
34. Зверяков М. І. Банківський капітал: вимоги Базеля III / М. І. Зверяков, В. В. Коваленко // Фінанси України. – 2011. – № 6. – С. 13-23.
35. Model of intensive innovative development: world experience of implementation and trends of formation in Ukraine / M. Zvieriakov, D. Zavadzka // Naukovyi Visnyk NNU. – 2018. – № 5. – pp. 155-166.
36. Ісаев Р. А. Банківський менеджмент и бізнес-інжиниринг. — М.: ИНФРА-М, 2011. — 400 с.
37. Ісаев Р.А. Типові моделі банківської діяльності// Управління в кредитній організації. - №6 201. – с.23-35.
38. Лаврушин О.І. Нові моделі банківської діяльності в сучасній економіці// Монографія. – с. 100-125.
39. Ламбен Ж. Ж. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива: пер. с франц./ Ламбен Ж. Ж.СПБ: Наука, 1996-276с.
40. Литвинюк О.В. Обґрунтування науково-методичних підходів до моделювання оптимальної структури портфелів активів та пасивів банків / Литвинюк О.В.// Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред. М. І. Зверякова (голов. ред.) та ін. (ISSN 2313-4569). – Одеса – 2016. – Вип. 2. - №61- С.
41. Литвинюк О.В. Формування системи управління активами та пасивами банків: дис. канд. екон. наук: 08.00.08 / Литвинюк Олександр Вікторович. - Одеса., 2015. – 345 с.
42. Любунь О.С. Банківський нагляд: підручник / О.С. Любунь, К.Є. Раєвський. — К: Центр навч. л-ри, 2005. — 416 с.
43. Лютий І.О. Банківський маркетинг: підручн. [для студ. вищ. навч. закл.] / І.О. Лютий, О.О. Солодка — К.: Центр учбової літератури, 2010.— 776с.
44. Мармоза А.Т. Теорія статистики [текст]підручник – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 592 с. 71.
45. Минцберг Г. Стратегический процесс: концепти управления/ Г. Минцберг, Дж. Куин, С.Гошал. Пер. С англ. Ю.Н. Каптуревского - СПб: Питер,

2001- 688с.

46. Новоселова Е.Г. Класифікація банківських інновацій для визначення напрямків розвитку банківської системи // Вісник Львівського національного університету 2007 с.85-88.

47. Опря А. Т. Статистика: Навчальний посібник [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://westudents.com.ua/knigi/579-statistika-oprya-at.html>. Осипов В.И. Методы факторного анализа и планирования в промышленности: [учеб. пособ.] / В.И. Осипов. – К: УМК ВО при Минвузе УССР, 1989. – 212 с.

48. Особливості факторного аналізу прибутковості підприємства / [І.Ф. Поліщук, Ю.В. Волощук, І.В. Галкіна] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/kpedn-poleschuk-if-voloschuk-yuv-galkinaivosoblivosti-faktornogo-analizu-pributkovosti-pidpriemstva>.

49. Остервальдер А. Построение бизнес-моделей: Настольная книга стратега и новатора / Александр Остервальдер. Ив Пинье; Пер. С англ. - М.: Альпина Паблишер. 2011. - 288 с.

50. Офіційний сайт Національного банку Німеччини [Електронний ресурс]- режим доступу - www.bundesbank.de.

51. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

52. Пантелєєва н.м. Інноваційні бізнес-моделі банків як відповідь на виклики та наслідки фінансової кризи, фінансовий простір № 3 (11) 2013, с- 70-76.

53. Перелигин Є. Банки-2016: як правильно використовувати міжнародний досвід. Які рішення із закордонного досвіду варто перейняти українським фінустановам// Форбс. – 5 січня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https:// www.forbes.net.ua](https://www.forbes.net.ua).

54. Погорелова Т.В. До питання статистичного оцінювання ефективності банківської системи України / Т. В. Погорелова // Вісник соціально економічних досліджень: Збірник наукових праць. Вип. 4 (47). Одеса: ОНЕУ, 2012. – С. 73-79.

55. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 р. № 679-XIV (зі змін, і доповн.) [Електронний ресурс]. 70.

56. Пронін ОЮ. Особливості процесів злиття та поглинання у

фінансовобанківському секторі / О.Ю. Пронін // Фінанси України.

57. Пуховкіна, М.Ф. Центральний банк і грошово-кредитна політика [Текст]: опорний конспект лекцій / М.Ф. Пуховкіна, КНЕУ. – К: КНЕУ, 1998. – 56 с. – ISBN.

58. Рибалка О. О. Удосконалення сутності поняття «ефективність банківського бізнесу» [Електронний ресурс] / О. О. Рибалка. – Режим доступу: <http://dspace.uabs.edu.ua>.

59. Рошкован В. Покідін Д. Кластерний аналіз бізнес-моделей українських банків – застосування нейронних мереж Кохонена // Вістник Національного банку України №238 с.48-61.

60. Сизова Т.М. Статистика: Навчальний посібник [Текст] / [Сизова Т.М.]; - СПб.: СПб ГУИТМО, 2005.

61. Сметанюк О. А. Етимологія категорії «ефективність управління організацією» / О. А. Сметанюк, О. П. Созівець // Актуальні проблеми економіки. – 2009. –№ 8(98). – С. 136–140.

Список використаної літератури

62. Степаненко А. Теорія і практика реорганізації та реструктуризації банків / А. Степаненко // Вісн. Нац. банку України. — 2004. — №3. — С. 4—8

63. Тарасенко І.О. Статистика: Навчальний посібник. – навчальної літератури, 2006. – 344 с.

64. Толчин К.В. Про оцінку ефективності діяльності банків / К.В. Толчин // Гроші та кредит. – 2007. – №9.

65. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа, 12-е издание/ А.А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд.: Пер. с англ. М: Издательский дом «Вильямс», 2002 – 576с. 68.

66. Хайлук С. О. Використання непараметричних методів оцінки ефективності, результативності та продуктивності діяльності вітчизняних банків / С. О. Хайлук, Т. М. Мельник // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 11.

67. Центральний банк і грошово-кредитна політика. Навч. посіб/ За ред. Косової Т. Д., Папаки О. О. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 328.

68. Шавалюк Л. Тривале прибирання кредитування пов'язаних осіб // журнал Тиждень.ua 2016 №23.
69. Шульга Ю.В. Організаційно-економічні аспекти підвищення конкурентоспроможності комерційних банків України / Шульга Ю.В.// Вісник Запорізького національного університету М4 (12).2011.- с. 268-273.
70. Янковий О. Г Теоретичні основи багатовимірного статистичного аналізу конкурентоспроможності продукції / О.Г. Янковий, О.Б. Чернишова // Торгівля і ринок України: – Донецьк, 2007 –С.272-278.